

ODGOVORNOST U SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU

— Društvena, pravna i krivična odgovornost —

I

DRUŠTVENA I PRAVNA ODGOVORNOST U SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU

1. Značaj odgovornosti u samoupravnom društvu

Poslednjih nekoliko godina, a naročito posle IX kongresa SKJ, problem odgovornosti postaje jedno od najaktuelnijih pitanja našeg savremenog društva. To je i razumljivo kada se ima u vidu da je u ovom periodu došlo do burnog razvoja sistema samoupravljanja, do stvaranja novih humanih i demokratskih odnosa i novih formi udruživanja i organizovanja društvenih zajednica. Naime, radne zajednice i organizacije udruženog rada kao i ljudi zaposleni u njima, društveno-političke organizacije i teritorijalno-političke zajednice dobijaju sve veća prava u korišćenju i raspolaganju društvenim sredstvima za proizvodnju i rezultatima svoga rada, a time i sve veći uticaj na vođenje poslova od zajedničkog interesa. Brojni poslovi i ovlašćenja od društvenog značaja prenose se od federacije na republike, odnosno iz nadležnosti republika na opštine i radne organizacije. Na taj način radne zajednice i komune postaju sve snažniji centri odlučivanja ne samo u vođenju svojih, već i društvenih poslova tako da utiču i na kreiranje politike društvene zajednice. To znači da se stvara jedan nov društveno-politički sistem koji proizilazi iz suštine samoupravljanja i koji kao takav mora biti njegova organizaciono-politička forma dovoljno jasno pravno regulisana da bi mu omogućila dalji razvoj. Logično je da tako široko prenošenje prava i ovlašćenja na pomenute subjekte mora da povuče za sobom i obaveze savesnog i poštenog rada pa, razume se, i odgovornost pred drugim subjektima za rezultate svoga rada.

Ovakvom novom samoupravnom društvu raniji sistem odgovornosti — koji je po svojoj suštini administrativno centralistički i po kome se odgovornost mogla prevaljivati odozgo na dole, tj. sa viših funkcija na niže, pa i zataškati, prikriti ili pokriti višim interesom — ne može da obezbedi pravilan razvoj samoupravnog društva. Postojeći sistem odgovornosti, koji je nastao na bazi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, počeo je da otkazuje u uslovima sve brojnijih i komplikovanijih samoupravnih odnosa koji nastaju izvan državne hijerarhije i njene organizaciono političke i pravne subordinacije. Njegove ranije manjkavosti ispoljene u mogućnosti prevaljivanja od viših na niže, mogućnosti zataškivanja od viših u odnosu na niže funkcije i obrnuto, zasnovane na ličnoj povezanosti, nadopunjuju se sada i novim manjkavostima čiji se izvor često nalazi u neprimenljivosti ovog sistema u domenu samoupravnih odnosa, tj. u mogućnosti da se izbegne njegova primena u sistemu kolektivnog odlučivanja. Saznanje ovih činjenica dovelo je do toga da se postavi zahtev o izgradnji jednog novog sistema odgovornosti. I ne samo to nego se smatra da je i postojeće shvatanje o odgovornosti prevaziđeno i stoga neadekvatno samoupravnom društvu te da se mora izgraditi drugačije shvatanje.

Međutim, nasuprot zahtevima da se pristupi izgrađivanju jednog novog sistema odgovornosti koji bi proizilazio iz suštine samoupravnih odnosa kao kvalitativno novih odnosa nastalih na bazi društvene svojine na sredstvima za proizvodnju, postoji i drugačije shvatanje koje takođe polazi od istog osnova. Po ovom shvatanju, odgovornost kao polaganje računa izvan radnih zajednica, tzv. spoljna odgovornost nije potrebna samoupravnom društvu, jer je ona klasna, pa čak i ponižavajuća kategorija, koja negira samoupravljanje kao slobodan izraz svesnih i udruženih radnih ljudi čiji se interesi sve više poklapaju sa interesima društva kao šire zajednice. Takvo shvatanje ne samo da je utopističko, jer idealizira čoveka kao samoupravljača i radnu zajednicu kao samoupravni organizam, nego je i štetno. Njegova praktična primena značila bi razbijanje sistema jedinstvenog samoupravnog društva u atomizirano društvo svemoćnih radnih zajednica koje predstavljaju društvo za sebe, društvo u malom.

Tako je praktično ostvarivanje političke koncepcije o razvijenom samoupravnom i demokratskom društvu učinilo problem odgovornosti aktuelnim i prinudilo i političku i pravnu nauku da se pozabave ovim, pomalo zaboravljenim pitanjem, koje je od bitnog značaja za dalji razvoj socijalističkog samoupravnog društva. Od bitnog značaja zato, jer bez odgovornosti ne može biti ni slobode ni samoupravljanja. Samoupravljanje treba da omogući što širu slobodu akcije i pojedinaca i grupa ljudi i radnih zajednica u ostvarivanju svojih potreba i interesa, ali u skladu sa potrebama i interesima drugih ljudi i radnih zajednica i društvene zajednice kao celine.

2. Odgovornost kao društvena kategorija

Nije bilo niti može biti društva bez postojanja neke vrste odgovornosti. Odgovornost je neodvojiva od društva, ona je isključivo društvena kategorija. Izvan ljudskog društva nema odgovornosti. Samo ljudi, kao

svesna društvena bića, mogu biti odgovorni i to opet samo ljudima, tj. čoveku, pojedincu, grupi ljudi ili zajednici ljudi. Uopšte uzev odgovornost počiva na sposobnosti čoveka da može da razlikuje korisno od štetnog, racionalno od iracionalnog, pošteno od nepoštenog, a time i ono što je dozvoljeno od nedozvoljenog. Ona označava jedan svestan odnos čoveka prema ljudskim vrednostima i merilima tih vrednosti. Njegov odnos, tj. stav mora biti u skladu sa tim merilima, sa opštevladajućim shvatanjem koje je objektivizirano kroz niz pravila ponašanja, bez obzira ko ih nameće — društvena grupa, klasa ili veći deo odnosno cela društvena zajednica.

Iz ovoga proizilazi da je odgovornost polaganja računa pojedinaca ili grupe ljudi o svojim postupcima drugim pojedincima odn. grupama ili zajednici koji nisu u skladu sa društvenim pravilima ponašanja i trpljenja posledice društvene osude ili prekora zbog nedozvoljenog ponašanja.¹ To znači, da odgovornost može postojati samo onda ako postoje određena pravila ponašanja, s jedne strane, i nepoštovanje tih pravila ponašanja od pojedinaca ili grupe pojedinaca, s druge strane. Prema tome, čovek može biti pozvan na odgovornost samo za ona svesna i voljna ponašanja koja nisu u skladu sa društvenim zahtevima izraženim u pravilima ponašanja i kojima se nanosi šteta drugom čoveku pojedincu, grupi ljudi ili društvenoj zajednici.

Ovakva odgovornost nužno predpostavlja dva subjekta: subjekta koji odgovara za nepoštovanje pravila ponašanja, tj. kršenja pravnog propisa kojim je ono određeno i subjekta pred kojim se odgovara i koji izriče i primenjuje sankciju. Odgovornost bez mogućnosti da se izrekne i primeni sankcija i nije u pravom smislu odgovornost. Ovde može biti reči o tzv. internoj odgovornosti, o samoodgovornosti. Istina, moglo bi se reći da i ovde postoji neka vrsta sankcije koja se može sastojati u griži savesti, samokritici, javnom priznavanju greške uz kajanje. To bi bila moralna odgovornost koja ima izvesnu snagu dejstva, ali koja može i ne mora postojati, tj. koja ima fluidni karakter i stoga u uslovima postojanja razlika u društvenom položaju ljudi, njihovom odgoju i vaspitanju, interesima i stavu prema društvenim vrednostima, ne može biti sredstvo da pruži garantiju za savesno obavljanje svojih i društvenih poslova. Stoga u sadašnjem vremenu, a verovatno i u uslovima dogledne budućnosti, odgovornost mora da postoji kao garant da će se dužnosti, prava i obaveze vršiti u skladu sa normama kao društvenim regulativima i to kao društvena kategorija čije se dejstvo odvija između dva različita subjekta od kojih jedan utvrđuje njeno postojanje, stepen i obim i izriče sankciju. U društvu organizovanom u obliku države, subjekt pred kojim se odgovara i koji ima skoro isključivo pravo izricanja i primene sankcije jeste država, odnosno od nje određeni organi, koji nisu opet ništa drugo do funkcionalno osamostaljeni delovi njenog aparata. Postavlja se pitanje kakva treba da bude odgovornost u samoupravnom društvu i kome pripada funkcija utvrđivanja njenog postojanja, izricanja i primene sankcije.

---

¹ Vidi: Dr. J. Radišić: Obligaciono pravo, Opšti deo, Skripta, Niš, 1970. str. 139.

3. Karakter i vrste odgovornosti u samoupravnom društvu

Sigurno je da ni jedno društvo ne može postojati bez odgovornosti pa ni samoupravno društvo, bez obzira što ono predstavlja jedan sa-
držinski viši i savremeniji stepen organizovanosti od društva ispoljenog
u obliku države. Šta više odgovornost ovde mora imati veći značaj zbog
veće slobode građana, većeg obima i značaja poslova o kojima odlučuju,
veće otvorenosti društva i veza koje nastaju na bazi integracionih pro-
cesa na unutrašnjem i spoljnom planu. Pitanje je samo u tome kakva
treba da bude ta odgovornost i kakav treba da bude mehanizam njenog
dejstva.

Napred izloženo shvatanje o odgovornosti, proizilazi iz klasičnog
pojma. Danas se ovom pojmu dodaju i neka nova značenja. Odgovor-
nost kao kategorija samoupravnog društva označava se kao „društvena
disciplina koja sadrži ograničenje slobode u društvenom ponašanju”², kao
„skup poverenja, prava i dužnosti pojedinaca i pojedinih grupa funk-
cionera u odnosu na izvesne funkcije i izvesne stvari”³. Kao elementi
odgovornosti, dakle pojavljuju se poverenje, prava i dužnosti iz čega
treba da rezultira obaveza polaganja računa. Polazeći od toga da je
samoupravljanje slobodno polje delatnosti u određenom društvenom
okviru i da predstavlja priznanje prava pojedincu i grupi pojedinaca da
samostalno odlučuju o svojim i društvenim potrebama i interesima po
određenom postupku, samoupravna odgovornost je savesno vršenje tih
prava i dužnosti bez hijerarhijske kontrole i rukovođenja. Dakle, od-
govornost u samoupravnom društvu ili samoupravna odgovornost, kako
je neki nazivaju, pojavljuje se kao antihijerarhijski odnos, kao slobodno
i autonomno delovanje. Jasno je da ova shvatanja odražavaju društveno-
politički i sociološki pojam odgovornosti, ali on predstavlja i sadržinu
za njeno pravno određivanje.

Naša savremena pravno-politička doktrina sve više zastupa koncep-
ciju da se odgovornost u uslovima društvenog samoupravljanja ne može
posmatrati samo kao odnos čoveka prema normama društvenog pona-
šanja, već pre svega, kao odnos samoupravljača prema društvu, prema
zadacima i ovlašćenjima koja vrši u okviru društvene samoupravne za-
jednice. Dakle, teži se ka dejuridizaciji i socijalizaciji odgovornosti, da
se ona učini osnovnim elementom samoupravne demokratije i predpo-
stavkom njenog daljeg razvoja. Ova koncepcija proizilazi iz Ustava
SFRJ gde se kaže da „sredstvima za proizvodnju u društvenoj svojini
upravljaju neposredno radni ljudi koji rade tim sredstvima u sopstve-
nom interesu i interesu društvene zajednice, odgovorni jedni drugima i
društvenoj zajednici”⁴. To znači, da svako za svoj rad u radnoj zajednici
i na društvenim poslovima, bez obzira na karakter toga rada i značaja
radnog mesta, položaja i funkcije treba da odgovara svakom drugom
članu radne zajednice i društvu. Izraz svako obuhvata ne samo poje-

² Vidi: Lj. Radovanović: *Odgovornost u sistemu samoupravljanja; Odgovornost u radnim (posebno privrednim) organizacijama u sistemu društvene svojine i samoupravljanja; Materijali sa simpozijuma u Opatiji, 1968, str. 21.*

³ Dr. J. Đorđević: *Odgovornost i samoupravljanje; Isti materijali.*

⁴ Ustav SFRJ, Osnovna načela, Odsek III, str. 1.

dince, već i radne zajednice koje treba da odgovaraju jedne drugima i svaka posebno društvu, a u izvesnim slučajevima i pojedincu za povredu njegovih prava ili štetu koju mu budu nanele svojim poslovanjem.

Iz ovoga proizilazi da odgovornost u samoupravnom društvu mora imati neophodno društveni karakter. Drugim rečima, neposredna društvena odgovornost je osnovna kategorija odgovornosti u samoupravnom društvu. Ta odgovornost je vanpravna kategorija. Ona postoji i vrši se izvan pravnog mehanizma, izvan monopola vlasti i hijerarhije državnih organa. Formalno ona ne proizilazi iz pravnih pravila već iz opštih pravila života socijalističkog društva, opštih normi socijalističkog morala i drugih društvenih merila vrednosti. Ona je, dakle, rezultat shvaćene nužnosti i autonomnog delovanja udruženih radnih ljudi i radnih zajednica. Ni društvena reakcija ovde nema karakter sankcije sa pravnim posledicama. Sankcija se ovde izvršava u konstatovanju društveno-neadekvatnog ponašanja i moralno-negativnoj političkoj oceni ili u nekom drugom obliku društveno-političke reakcije. Akteri koji ostvaruju ovu kategoriju odgovornosti su organizovane društvene snage kao što su: društveno-političke i druge organizacije, skupovi građana i drugi nosioci svesti i akcije.⁵

Posmatrana ovako, neposredna društvena odgovornost predstavlja moralnu-političku kategoriju, koja može da postane efikasan instrument za regulisanje sukoba i korekciju neadekvatnih ponašanja pojedinaca i zajednica u jednom visoko razvijenom samoupravnom društvu u kome će biti preživljene sve manjkavosti i negativnosti klasnog društva, koje su se svojim mnogovekovnim postojanjem utkale u svest ljudi i društveno biće. Da bi ovakav instrument bio dovoljan za obezbeđenje prava i garant za savesno vršenje obaveza svakog, pri čemu će taj svako osećati da je odgovoran pred drugim pojedincima i grupama i da su oni odgovorni pred njim, potrebno je da društvena i pojedinačna svest budu visoko razvijene i oslobođene od čitavog niza manjkavosti i nedostataka. Pre svega, da bi se izgradio takav osećaj odgovornosti kod ljudi potrebno je da čovekova svest bude oslobođena od egoizma i vlastoljubivosti tako da svako bude sposoban da se psihički uzdigne iznad svoje ličnosti i izjednači tuđe potrebe, zahteve i interese sa svojim. Razume se da bi se to postiglo mora se prethodno društveno biće strukturalno izmeniti, tako da onemogućí rađanje i reprodukciju ovih nedostataka. Tek tada bi, po našem mišljenju, ovakva vanpravna kategorija odgovornosti mogla samostalno i efikasno da deluje bez oslanjanja na pravnu odgovornost kao ostatka upravljanja i državnosti. Ali to vreme je još dosta daleko. Sve dotle ona je jedna moralno-politička projekcija jedne buduće kategorije odgovornosti, koja u savremenim društvenim uslovima života i na sadašnjem stepenu razvoja društva i ljudske svesti, gde su moralne vrednosti tako fluidne i difuzne, a opterećenja negativnostima tako brojna i ozbiljna, može biti samo jedan pomoćni korektiv ponašanja pojedinaca, grupa i zajednica i to sa uslovnim dejstvom.

Treba reći da pojam neposredne društvene odgovornosti nije podjednako shvaćen. Neki smatraju da je ona samo interna, a ne i eksterna odgovornost. Takav zaključak izvlače iz značenja reći autonomnosti kao

⁵ Vidi: M. Brkić: Vrste i oblici odgovornosti i njihov međusobni odnos; Materijali sa simpozijuma u Opatiji, 1968, str. 75.

elementa neposredne odgovornosti. To može da negira ovu kategoriju odgovornosti, ali o tome će nešto kasnije biti reči. S druge strane, postoji shvatanje da neposredna odgovornost ne može povlačiti nikakvu sankciju, jer je sankcija klasni ostatak prinude imanentan samo državnom ali ne i samoupravnom društvu. Ovakvo gledište je nihilističko i ima prizvuk anarhičnosti. Ne može se zamisliti odgovornost bez neke vrste sankcije, bez podnošenja društvene posledice izražene u nekoj formi društvene reakcije. Suština odgovornosti nije u sankciji, ona se ne identifikuje sa sankcijom, ali je njeno postojanje, ili bolje rečeno, njeno dejstvo usko povezano sa sankcijom. Tačna je primedba da je sankcija spoljni i neodvojivi deo odgovornosti, garant njenog dejstva, a ne i njenog postojanja. Neposredna društvena odgovornost, kao što smo videli ima sankciju koja je kao i sama ova odgovornost vanpravne prirode.

Iz svega napred izloženog proizilazi da je neposredna društvena odgovornost jedan oblik odgovornosti koji je adekvatan samoupravnom društvu po svojoj suštini, ali koji na sadašnjem stupnju društvenog bića i svesti nije dovoljan da pruži zaštitu ni pojedincu ni samoupravnom društvu. Drugim rečima, neposrednoj društvenoj odgovornosti kao novom obliku odgovornosti pripada budućnost, ali na ovom stupnju društvenog razvoja ona ne može biti ni jedini ni osnovni oblik odgovornosti. Ovaj oblik odgovornosti je u procesu razvoja isto onako kao što je i samoupravljanje, kao oblik društva koje treba da štiti, u procesu razvoja. I isto onako kao što se samoupravljanje razvija u okvirima državnosti, koju postepeno potiskuje sužavajući njen obim, tako se i neposredna društvena odgovornost mora odvijati u okviru pravne odgovornosti, sužavajući postepeno polje njene primene. Taj proces će verovatno duže trajati. Pri tome se mora voditi računa da ne sme da dođe do interferencije odgovornosti ili do vakuma, što se već oseća kod nas, i da time budu ugroženi opšti interesi ili prava građana. Da je ovakvo odvijanje procesa zamene pravne odgovornosti vanpravnom kategorijom neposredne društvene odgovornosti vidimo iz činjenice što se i samoupravno regulisanje odvija u okvirima zakonskih pravnih propisa. Sama ta činjenica govori o nužnosti postojanja pravne odgovornosti. Dejstvo neposredne društvene odgovornosti i obim njene primene zavise od čitavog niza faktora od kojih su svakako najznačajniji: ekonomski razvoj društva, podizanje opšte kulture ljudi i samoupravne svesti, razvijena integracija interesa pojedinaca, grupa i kolektiva sa interesima zajednice kao celine. Sve dotle dok ovi faktori ne budu toliko snažni da ovu odgovornost učine elementom svesti svakog čoveka i elementom samoupravnih odnosa, pravna odgovornost će biti nužna kategorija ne samo za zaštitu ličnih i društvenih interesa u sistemu samoupravljanja radnih ljudi i zajednica, već i za afirmaciju same neposredne društvene odgovornosti. Transformacija pravne u vanpravnu odgovornost je, u velikoj meri, paralelna transformaciji državnih kompetencija u društvene poslove. Stoga i nužnost paralelnog postojanja obeju kategorija odgovornosti, pri čemu u sadašnjim uslovima prednost pripada pravnoj odgovornosti, koja baš zato što sadrži elemente državno-pravne prinude, može da obezbedi dalji razvoj samoupravnog društva u okvirima zajednice, koja još uvek zadržava oblik pravne države.

S obzirom na dvostruki karakter odgovornosti mora postojati i dvostruki mehanizam sa većim brojem oblika u kojima se one ispoljavaju.

Neposredna društvena odgovornost kao vanpravna kategorija se uglavnom pojavljuje u dva oblika: kao interna i spoljna odgovornost.

Interna ili unutrašnja odgovornost se ispoljava u tome što samoupravljači odgovaraju samoupravnom organu, a ovaj samoupravnom telu tj. samoupravnoj radnoj zajednici. Cela se odgovornost odvija unutar radne zajednice, ali su subjekti sankcije i odgovornosti odvojeni. Sankcija je opoziv, ostavka, javna kritika ili neka disciplinska mera. Ne treba zaboraviti da u ovoj vrsti interne odgovornosti ima elemenata pravne odgovornosti. Međutim, prava interna neposredna odgovornost je ustvari samoodgovornost. To je slučaj kad radna organizacija svodi bilans lošeg poslovanja, odnosno kada povlači konsekvencu rđave odluke koju je donela. Ovde su subjekt odgovornosti i subjekt sankcije poistovećeni, spojeni u istom nosiocu i rezultanta je da odgovornosti nema. Samoodgovornost je moralna kategorija gde se sankcija sastoji u grži savesti, samoprekoru, javnom pokajanju, podnošenju ostavke tj., koja je nažalost nepostojana i stoga neefikasna, ali koja kada bi bila efikasna, kako kaže prof. Lukić, druge odgovornosti ne bi bile potrebne.⁶ Postoji shvatanje da samoupravna odgovornost ne može biti spoljna, već samo unutrašnja s obzirom da je ona autonomna i da se vrši izvan hijerarhije organa vlasti. Unošenje bilo kakve spoljne odgovornosti, po ovom shvatanju, predstavljalo bi pritisak kojim se sužava samoupravljanje koje, po svojoj suštini, mora biti slobodan izraz volje svakog pojedinca kao samoupravljača i samoupravnog organa u donošenju odluka iz domena vršenja poslova kojima se bavi samoupravna zajednica. Ovo gledište ima oslonca u postojanju neopravdanih pritisaka, ali ne i u naučnom pogledu. Interna odgovornost kao jedini oblik samoupravne neposredne odgovornosti može postojati samo u idealno zamišljenom samoupravnom društvu, kakvog u stvarnosti nema i kakvog možda neće ni biti, jer ni idealnih ljudi neće biti. Čak i pri postojanju tako zamišljenog samoupravnog društva, autonomna interna odgovornost ne može biti jedini oblik društvene odgovornosti s obzirom da odluke koje donose samoupravna tela ili njihovi organi ne tiču se uvek samo interesa te radne zajednice i njenih članova, već i subjekata izvan te radne zajednice i društva kao celine. Stoga je nužan i spoljni oblik ove odgovornosti.

Spoljni ili eksterni oblik neposredne društvene odgovornosti je ustvari vanpravna društveno-politička odgovornost. Ovde se ne odgovara internom organu ili telu, već nekom drugom organu ili telu izvan radne organizacije kao samoupravnom tela. Subjekt pred kim se odgovara je taj spoljni faktor i to je najčešće zajednica u užem ili širem smislu (na pr. komuna, republika, itd.). Specifičnost ove vrste odgovornosti je u tome što ne postoje pravila kojima se utvrđuju prava i dužnosti, niti pravila kojima je određen postupak za utvrđivanje odgovornosti i primenu sankcije, u slučaju nevršenja ili štetnog vršenja

⁶ Vidi: Dr. R. Lukić: Društveno-politički vidovi odgovornosti nosilaca samoupravnih funkcija; referat podnet na savetovanju: „O krivično-pravnoj zaštiti samoupravnih prava i odgovornosti nosilaca samoupravnih funkcija“, održanom u Subotici od 12—16. oktobra 1970. godine, str. 5—10.

obaveza, odnosno poslova koje nosiocu odgovornosti poverava društvo. Ona proizilazi, kao što smo videli, iz opštih pravila života i društvenih programa koji nalažu svakom da na određenim poslovima radi u interesu društva. Stoga je ona programska, nedovoljno određena i difuzna. Sankcija takođe nije određena i ne primenjuje se direktno, već indirektno. Ona se ispoljava u vidu javne osude neadekvatnog ponašanja od strane određenih društvenih organizacija, odnosno njihovih foruma ili skupova građana. Javna osuda može se pojaviti u formi javne kritike izrečene na skupu ili objavljene putem sredstava informacije ili u formi kampanje tj. sistematske osude javnim putem. To je reakcija javnog mnjenja. Ovakva društveno-politička odgovornost može imati veoma snažno dejstvo, jer se njome vrši snažan pritisak na određene pojedince, samoupravne organizacije ili organe zbog ponašanja koje je palo pod udar negativne ocene čime se prouzrokuje neposredna interna odgovornost koja može dovesti do davanja ostavke, opoziva sa funkcije, položaja ili iz članstva u samoupravnom organu ili pak u javnom priznanju greške i promeni stava. Da li će do ovoga doći ili neće zavisi od autonomne odluke internog organa ili pojedinca, koja je diskreciona. Dejstvo ove vrste neposredne društvene odgovornosti zavisi od osnovanosti argumentacije i konstelacije društvenih snaga, pri čemu je ovaj drugi faktor često presudan. Moguće su zablude i iskrivljavanja činjenica, zbog toga što se ne utvrđuju po jednom postupku gde su subjekti jednaki i gde se svim okolnostima podjednako posvećuje pažnja. Sigurno je da će ova vrsta odgovornosti u samoupravnom društvu imati veliku ulogu. Možda će postati i osnovni oblik odgovornosti kada budu otklonjene sve negativnosti koje je danas prate. Tada bi ona postala oblik društvene samozaštite.

Pravna odgovornost kao korelat državnosti uvek pretpostavlja mogućnost primene sankcije za ponašanje koje je suprotno pravilu ponašanja sadržanog u određenoj normi. Ona je, dakle, uvek određena i predstavlja podložnost sankciji učinioca protivpravnog ponašanja čime ga prinuđuje da se ponaša u saglasnosti sa društvenim zahtevom izraženim u normativnom pravilu ponašanja. Da bi odgovornost postojala, mora prethodno da budu određena pravila ponašanja, uslovi odgovornosti i sankcija, a da bi bila sprovedena u život, nužno je da bude ustanovljen postupak koji garantuje objektivnost u utvrđivanju odgovornosti i, najzad, pravila o načinu izvršenja sankcije prema odgovornom subjektu. Prema tome, pravna odgovornost od neposredne društvene odgovornosti razlikuje se ne samo po svojoj prirodi i merama društvene reakcije, već i prema načinu njenog ostvarivanja. Dakle, pored normiranosti pravila ponašanja i određenosti uslova odgovornosti, kao nužni elementi se pojavljuju još i mogućnost ostvarenja sankcije prinudnim putem i dvostranost subjekta, tj. odvojenost subjekta odgovornosti od subjekta sankcije.

Pravna odgovornost se uglavnom pojavljuje u tri oblika: pravno-političke, građanske i kaznene odgovornosti. U okviru ovih oblika postoje posebne vrste odgovornost. Tako se kazneni oblik odgovornosti sastoji iz: krivične, prekršajne ili administrativne i prestupne odgovornosti. Nemamo nameru da ulazimo u razmatranje svih ovih oblika i

vrsta odgovornosti, jer je to inače poznata problematika. Nas interesuje odnos između pravne i neposredne društvene odgovornosti da lege ferenda u smislu savremenog razvoja samoupravnog društva. Po načinu razvoja ove dve odgovornosti za sada kao da idu jedna drugoj u susret. Pravna odgovornost je težila, a i danas teži, da obezbedi sve one odnose koji su značajni za postojanje jednog društva, polazeći od onih koji su bitni, tj. najvažniji pa do onih koji su značajni za pojedine oblike njegovog ispoljavanja, odnosno za pojedine delatnosti ili zbivanja koja čine proces razvoja. Sve izvan toga pravo zanemaruje i prepušta drugim kategorijama društvene odgovornosti, kao na pr. političkoj, moralnoj i običajnoj. Neposredna društvena odgovornost izgleda mora da ide obrnutim redom. Ona prvo polazi od manje značajnih odnosa apstrahujući moralnu i političku odgovornost ili, bolje rečeno, šireći ove na sferu društvenih odnosa, polazeći od nižih prema višim u težnji da se infiltrira u sferu pravne odgovornosti. S druge strane, pravna odgovornost iz sfere državnog regulisanja prelazi u sferu samoupravljanja da mu pruži osnovnu zaštitu, tj. da obezbedi najvažnije vrednosti. Problemi poslovanja, prometa, naknade štete, itd. regulišu se građansko-pravnim odredbama i štite se, pre svega, građanskom odgovornošću, ali je isto tako moguća i primena kaznene odgovornosti. Kaznena odgovornost zaštićuje osnovna prava samoupravljača od povreda i zloupotreba na koju se takođe može nadovezati građanska i disciplinska odgovornost. Postavlja se pitanje: na koji će način neposredna društvena odgovornost preduzeti funkciju svih oblika pravne odgovornosti kada za to budu ostvareni uslovi o kojima je napred bilo reči? Po našem mišljenju, kada dođe do isprepletanja neposredne društvene i pravne odgovornosti, onda će neposredna društvena odgovornost morati da se pojavi u adekvatnim oblicima u kojima se danas pojavljuje pravna odgovornost s tim što će preuzimati pravila i institucije o regulisanju odnosa iz tih oblasti kao i načela odgovornosti, odbacujući normativnost i prinudnost primene sankcije. Razume se, da će za sprovođenje društvene odgovornosti u ovim oblicima morati da postoje i određeni društveni organi, jer se ona, bar u dogledno vreme, neće moći da odvija i deštuje automatski. Prema tome, pravna odgovornost se, po našem mišljenju, ne može odmah transformirati u neposrednu društvenu odgovornost, već najpre u posrednu društvenu odgovornost koja će se realizovati preko za to određenih društvenih organa, a tek preko nje možda u neposrednu društvenu odgovornost, gde neće biti potrebni specifični društveni organi već će biti dovoljno javno mnjenje. Kažemo možda, jer je veliko pitanje da li će u ovim oblastima neposredna društvena opasnost moći da se ostvaruje kao moralna kategorija bez postojanja za to određenih društvenih organa koji će obezbeđivati njeno funkcionisanje. Iz ovoga proizilazi da transformacija pravne odgovornosti u vanpravnu ne znači odbacivanje ove poslednje iz domena regulisanja samoupravnih odnosa, već njeno prilagođavanje samoupravnom društvu u cilju potpomaganja njegovog razvoja i obezbeđenja njegove zaštite, a zatim njeno prerastanje u opšte društvenu odgovornost i to najpre u posrednu, a preko ove u neposrednu.

KRIVIČNA ODGOVORNOST U SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU

1. *Mesto i uloga krivične odgovornosti u oblasti samoupravnih odnosa*

Ako je pravna odgovornost nužna za obezbeđenje razvoja samoupravnog društva i za njegovu zaštitu, onda je nužno i postojanje krivične odgovornosti kao vrste pravne odgovornosti, koja se pojavljuje kao krajnje ali najснаžnije sredstvo u rukama države. Postoje shvaćanja po kojima je kaznena odgovornost uopšte, a krivična posebno, nespojiva sa sistemom samoupravljanja. Slobodno i autonomno odlučivanje izvan hijerarhijskog sistema vlasti u okvirima društvenih normi ne trpi represiju kao ostatka državnosti i klasne vladavine. A krivično pravo je najizrazitije sredstvo države za vršenje neposredne prinude. Prinuda i sloboda su, pak, dva pojma koja se međusobno isključuju. Mora se priznati da u ovoj primedbi ima istine. Činjenica je da je krivično pravo represivno sredstvo države za vršenje neposredne prinude u cilju zaštite društva od društveno opasnih delatnosti. Načelno posmatrano, tačno je i to da se sloboda i prinuda međusobno negiraju i isključuju. Tako posmatrano, krivično pravo kao pravo prinude i represije bilo bi opasno po slobodu i mogao bi se izvući zaključak da ono postoji da guši slobodu. Pogledajmo ovaj problem bliže da vidimo u kojoj je meri to tačno. Krivično pravo kao sredstvo za zaštitu društva ograničava onu slobodu koja bi negirala samu sebe. Naime, svaka sloboda ima svoju svrsishodnost i, prema tome, granicu društvene dozvoljenosti. Preko te granice ona se pretvara u svoju negaciju, u društveno štetno i opasno ponašanje. Bezgranična sloboda jednih dovodi do ugrožavanja slobode drugih. Zar siledžijsko i zločinačko ponašanje nisu izraz potpune slobode njihovih vršioca, kada su u pitanju zdravi ljudi, ali tim njihovim slobodnim ponašanjem ugrožavaju se ili uništavaju osnovne ljudske vrednosti i društvena dobra, kao što su pravo na život i život u slobodi. Krivično pravo je protiv takve slobode kojom se ugrožava sloboda ostvarivanja osnovnih prava čoveka i zajednica, a time i društva. Krivična odgovornost, pa i kaznena uopšte, se ovde pojavljuje kao nužnost.

Cilj kaznene odgovornosti u samoupravnom društvu nije i ne sme da bude takav da se njome ugrozi inicijativa, unese strah i stvori pasivnost i ravnodušnost, već da se obezbedi sloboda misli i akcije svakog člana društva kao proizvođača i samoupravljača a time i funkcionisanje samoupravnog sistema. Istovremeno, ona mora da ga zaštiti ne samo od napada spolja i iznutra, već, pre svega, od sopstvenih deformacija, kojima je podložno svako pa i socijalističko društvo. Jer, samoupravljanje nije imuno ni od uvezenog kriminala ni od asocijalnih pojava koje može samo da proizvede zbog postojanja različitih interesa pojedinaca, grupa, radnih zajednica i društva kao celine. I sve dok toga bude, biće potrebna i krivična odgovornost kao zaštitno i preventivno sredstvo. Međutim, opseg dejstva ove odgovornosti u oblasti samoupravnih odnosa i ne može biti isti kao u domenu državno-pravnih od-

nosa. Ona mora da obuhvati samo zaštitu osnovnih prava samoupravljača i da obezbedi vršenje prava i obaveza u interesu i radne zajednice i društva. Tek u okviru ovako izgrađene krivično-pravne zaštite prava samoupravljanja i osnova na kojima izrastaju novi samoupravni odnosi moći će da se razvija vanpravna kategorija društvene samozaštite. U daljem izlaganju zadržaćemo se najpre na pitanju krivično-pravne zaštite u domenu samoupravljanja, a zatim i na društvenu samozaštitu kao vanpravnu kategoriju.

2. Vrste i domen krivično-pravne zaštite i odgovornosti u samoupravnom društvu

Danas postoji samo jedna inkriminacija iz ove oblasti — krivično delo povrede prava samoupravljanja iz čl. 160 a KZ. Zaštitu samoupravljanja u celini, mi sada obezbeđujemo inkriminacijama koje su izrasle iz državnog oblika društva tj. iz državnopravnog sistema tako što iste prilagođavamo sadržini samoupravnog sistema koji nastaje u okvirima ovog predhodnog. To prilagođavanje koje se obavljalo sa više ili manje uspeha do sada, sve više pokazuje svoje slabosti, i nedostatke u primeni na kvalitativno nove odnose koji se regulišu samoupravnim aktima radnih i drugih organizacija. S druge strane, rađaju se novi pojavnici oblici ugrožavanja samoupravnih odnosa i društvenih interesa koji nisu inkriminirani postojećim odredbama Krivičnog zakona tako da se sve više postavlja pitanje izgradnje novog krivičnog zakonodavstva koje bi bilo odraz stvarnosti, tj. kojim bi se mogao efikasnije zaštititi dalji proces razvoja samoupravnog društva. Stoga, krivično-pravna zaštita odnosa i procesa u domenu samoupravljanja zahteva da se, pored navedene inkriminacije iz čl. 160 a Krivičnog zakona, uvedu i neke nove inkriminacije kojima bi se podvrgli odgovornosti kako individualni i kolektivni organi samoupravljanja tako i pravna lica kao nosioci značajnih društvenih funkcija i ovlašćenja u okviru kojih ona ostvaruju i posebne interese radnih kolektiva, tj. udruženih radnih ljudi, a koji u izvesnim slučajevima mogu da dođu u sukob sa interesima društva. Razmotrićemo osnovanost ovih zahteva, koji ukazuju na pravac razvoja krivične odgovornosti u oblasti samoupravljanja.

Krivično-pravna zaštita samoupravnih prava predviđena u čl. 160 a KZ. sastoji se u sprečavanju povrede prava samoupravljanja. Povreda prava samoupravljanja treba da bude učinjena putem sile, ozbiljne pretnje, zloupotrebom službenog položaja ili ovlašćenja ili na neki drugi protivpravan način. Sama povreda se sastoji u onemogućavanju jednog lica od strane drugog u vršenju njegovih prava samoupravljanja koja mu pripadaju na osnovu zakona i autonomnih samoupravnih akata, kao i u sprečavanju rada organa samoupravljanja. Dakle, ovom inkriminacijom štite se ne samo pojedinci kao samoupravljači u vršenju svojih samoupravnih prava, već i rad samoupravnih organa da bi bili nezavisni i slobodni od nasilnih pritisaka u donošenju odluka i obavljanju drugih poslova iz delokruga svoje nadležnosti. Radnja, koja se sastoji u sprečavanju silom, ozbiljnom pretnjom, zloupotrebom službenog položaja

ili ovlašćenja ili na drugi protivpravan način, je veoma široko određena i sadrži elemente zakonske analogije kao vrste tumačenja. Zbog te svoje širine i ovakve vrste tumačenja ona teži ka sveobuhvatnosti nedozvoljenih načina povreda prava samoupravljanja u cilju da se ovima pruži što šira zaštita. To je, međutim, čini dosta nepreciznom za praktičnu primenu. S druge strane objekt zaštite određen je uopšteno, bez nabiranja prava samoupravljanja što čini ovu normu blanketnom. Time je, istina omogućena primena ove inkriminacije na sva samoupravna prava koja postoje u datom momentu društvenog razvoja, a koja su sadržana u Ustavu, zakonima i samoupravnim aktima, kao i na ona koja budu konstituisana izmenama zakonodavnih i samoupravnih akata, ali komplikuje njenu primenu. Ovakva dispozitivna norma bila je nužna u vreme njenog donošenja zbog stalnog proširivanja prava samoupravljanja na račun državno-pravnog regulisanja i odlučivanja.⁷ Pa ipak, i pored sve širine formulisanja ovog krivičnog dela, ono nije dovoljno da pruži zaštitu vršenju svih samoupravnih prava kao ni njihovoj zloupotrebi. S druge strane, ovako data formulacija dovodi do sukoba i prividnog sticaja sa krivičnim delima iz čl. 149 i 314 KZ, a u izvesnim slučajevima i sa krivičnim delima protiv radnih odnosa. Sve to postavlja zahtev ne samo da se uvedu nove inkriminacije i proširi krivičnopravna zaštita samoupravnih odnosa, već i da se izvrši revizija Krivičnog zakonika tako da se odbace sve one inkriminacije koje su preživele i izvrši nova sistematizacija krivičnih dela. Tom prilikom se mora utvrditi i krug samoupravnih prava koja se štite krivičnopravnom, a koja neposrednom društvenom odgovornošću. Neposredna društvena odgovornost u obliku društveno-političke odgovornosti u svim slučajevima povrede prava samoupravljanja trebalo bi, po našem mišljenju, da prethodi krivičnoj odgovornosti. Drugim rečima, krivičnu odgovornost bi u ovoj oblasti trebalo primenjivati tek onda ako otkáže društveno-politička i interna neposredna društvena odgovornost. To bi istovremeno dalo mogućnost neposrednoj društvenoj odgovornosti da se razvija pod okriljem krivične odgovornosti pri čemu bi se potiskivala njena primena, sem u najtežim slučajevima.

Postavlja se pitanje uvođenja krivične odgovornosti nosilaca samoupravnih funkcija. Sigurno je da nosioci samoupravnih funkcija, kako u radnim tako i u društvenim zajednicama, igraju ogromnu ulogu u ostvarivanju prava samoupravljanja i funkcionisanju samoupravnog sistema u radnoj odnosno određenoj društvenoj zajednici. Iz te njihove uloge proizilazi i osnov za uvođenje krivične odgovornosti, koji je dvojake prirode. S jedne strane, nosioci samoupravnih i javnih funkcija imaju široka prava i ovlašćenja u domenu donošenja, kontroli i sprovođenja odluka kolektivnih organa i u obavljanju poslova te ista mogu zloupotrebiti, tj. vršiti ih na štetu društva, radne zajednice ili pojedinca.⁸ S druge strane, služeći se autoritetom samog položaja, oni su

⁷ Detaljnije o ovome videti: B. Ličenoski: Krivično-pravna zaštita samoupravnih prava; referat podnet na savetovanju Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo, održanom 12—16. 10. 1970. god. u Subotici.

⁸ O ostalim vrstama odgovornosti ovih lica videti, dr. D. Mitrović: Odgovornost direktora i ostalih rukovodilaca privredne organizacije; Odgovornost u radnim (posebno privrednim) organizacijama u sistemu društvene svojine i samoupravljanja. Materijal sa simpozijuma u Opatiji, 1968, str. 121—127.

u mogućnosti da vrše nedozvoljeni uticaj na članove kolektivnog organa u pogledu zauzimanja stavova ili glasanja kod donošenja odluka ili kod zauzimanja stavova o pojedinim konkretnim pitanjima i problemima kako iz domena poslovanja radne zajednice tako i iz domena ostvarivanja prava samoupravljanja i drugih prava iz radnog odnosa. Prema tome, obezbeđenje savesnog i celishodnog vršenja prava i ovlašćenja od strane pojedinaca kao nosioca samoupravnih i javnih funkcija je osnovni cilj uvođenja krivične odgovornosti ovih lica. Nosioci samoupravnih funkcija su sva ona lica koja u društveno-političkom smislu rukovode radom radne zajednice, odnosno radom njenih sastavnih delova ili radom kolektivnih organa samoupravljanja i predstavljaju radnu zajednicu ili njene kolektivne organe samoupravljanja. Delikti koje ova lica vrše po jednom ili drugom osnovu mogu biti raznovrsni i zato moraju biti precizno određeni i razgraničeni od delikata koje mogu da vrše i druga lica koja imaju rukovodeću ulogu u tehničkom i proizvodnom smislu. Uvođenje ove vrste odgovornosti mora dovesti do značajnih izmena u strukturi aktivnih subjekata i strukturi krivičnih dela u sadašnjem krivičnom zakonodavstvu.⁹

Krivična odgovornost pojedinaca za rad u organima samoupravljanja je takođe problem koji se danas postavlja u interesu obezbeđenja da će taj rad biti savestan i društveno koristan. Naime, smatra se da bi bilo potrebno da se predvidi krivična odgovornost za članove kolektivnog organa samoupravljanja za podnošenje predloga ili pokretanje inicijative da se donese odluka koja je očigledno protivzakonita ili kojom se povređuju prava ili nanosi šteta većeg obima nekoj drugoj radnoj zajednici ili društvenoj zajednici kao celini. Pored ovih članova kolektivnog organa za donošenje takve odluke trebalo bi da odgovaraju i članovi koji su glasali za njeno donošenje, a po nekima čak i oni članovi koji su se uzdržali od glasanja i time omogućili donošenje ovakve odluke za čiju su protivpravnost i štetnost znali. Izvan odgovornosti bi bili samo oni članovi kolektivnog organa koji su glasali protiv donošenja takve odluke. Ovde postoje brojna sporna pitanja od kojih su nekoliko veoma značajna. Tako se postavlja pitanje da li treba podvrći krivičnoj odgovornosti i članove koji su neopravdano izostali sa sednice i time omogućili donošenje ovakve odluke. Postoji shvatanje da bi neopravdano odsutni članovi u tretmanu odgovornosti u ovakvim slučajevima trebalo izjednačiti sa članovima koji su se uzdržali od glasanja. Međutim-, za postojanje njihove odgovornosti trebalo bi utvrditi da li su znali za štetnost ovakve odluke ili ne. Dalje, postavlja se i pitanje da li bi trebalo da odgovara onaj član kolektivnog organa koji se uzdržao ali se izričito ogradio izjavom od donošenja ovakve odluke. Najzad, jedno od najvažnijih pitanja jeste da li podvrgavanjem članova kolektivnih organa individualnoj krivičnoj odgovornosti neće ove pasivizirati ili, još više, dovesti do toga da članovi samoupravnog

⁹ Opširnije o ovome, dr. Lj. Jovanović: Individualna kaznena odgovornost pojedinaca kao nosioca samoupravnih funkcija, referat podnet na savetovanju Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju, održanom 12-16. oktobra 1970. godine u Subotici.

tela odbijaju da se prihvataju članstva u samoupravnim organima. Ipak, i pored svih ovih problema, uspostavljanje krivične odgovornosti za rad u organima samoupravljanja ima svoje opravdanje. Međutim, nju bi trebalo, po našem mišljenju, ograničiti na slučajeve donošenja nezakonitih i očigledno štetnih odluka kojima se nanosi veća šteta društvu, drugim radnim zajednicama ili pojedincima. S druge strane, ovoj odgovornosti bi trebalo podvrgnuti samo lica koja su podnela takav predlog ili pokrenula inicijativu za donošenje takve odluke kao i lica koja su glasala za njeno donošenje uz primenu svih uslova za utvrđivanje postojanja iste.

Najzad, postavlja se i pitanje uvođenja krivične odgovornosti pravnih lica koja kao kolektivi obavljaju veoma značajne društvene poslove i funkcije i stoga imaju i ovlašćenja da te poslove i funkcije obavljaju kako u svoju korist tako i u korist društva. Međutim, u uslovima tržišne privrede, gde dohodak radnog kolektiva zavisi od ukupno ostvarenog prihoda a lični dohodak svakog pojedinca od ostvarenog dohotka celog kolektiva, dolazi pored pozitivnih procesa, koji se sastoje u povećanju produktivnosti rada i sniženju cene koštanja proizvodima i uslugama, i do negativnih procesa i postupaka koji imaju kriminalni karakter. Stoga, često dolazi do kršenja propisa u vezi sa cenama i proizvodnim standardima, do izbegavanja društvenih obaveza pa i do zloupotreba i nedozvoljenih načina prisvajanja odnosno ostvarivanja prihoda. Na taj način se interes kolektiva, koji se obavlja u okviru pravnog lica, pojavljuje ne samo formalno protivan društvenim interesima, već se u svojoj realizaciji pretvara u društveno opasno ponašanje. Princip da je upravljanje privrednim i drugim poslovanjem povereno radnim kolektivima da bi ga oni vršili na način koji najbolje odgovara interesima društva i interesima radne zajednice uz postojanje tržišne privrede, biva često izneveren, a prava i ovlašćenja zloupotrebljena.

I protiv krivične odgovornosti pravnog lica postoje brojni prigovori kao što su: da se kažnjavanjem pravnog lica ništa ne postiže jer društvo kažnjava samo sebe, da se kažnjavanjem pravnog lica kažnjavaju svi članovi radne zajednice, bez obzira na učešće u zabranjenim delatnostima i stepen krivice, da pravno lice nema vinost koja je osnov krivične odgovornosti, da krivična odgovornost pravnog lica ne odgovara duhu socijalističkog prava, a još manje sadržini samoupravljanja koje predstavlja slobodno autonomno odlučivanje, itd. Bez obzira na sve ove primedbe, činjenica je da se pravna lica kao institucije kroz koje radne zajednice odnosno kolektivi ostvaruju pored društvenih i svoje interese, pri čemu su ovi drugi primarni — pojavljuju sve više kao akteri privrednog kriminaliteta. S druge strane, pošto postoji mogućnost da primenom krivičnih sankcija protiv pravnog lica, odgovornih lica i nosilaca samoupravnih funkcija svrha kažnjavanja bude ostvarena, to se koncepcija o krivičnoj odgovornosti ovih lica može usvojiti, a da principi samoupravljanja ne budu narušeni.¹⁰

¹⁰ Opširnije o ovome videti: dr. M. Đorđević: Kaznena odgovornost pravnih lica u samoupravnom društvu; referat podnet na savetovanju Jugoslovenskog udruženja za kriv. pravo i kriminologiju održanog od 12—16. 10. 1970. godine u Subotici.

3. Prerastanje krivično-pravne zaštite u društvenu samozaštitu

Ako pravna odgovornost treba da bude mehanizam za razvijanje i afirmaciju neposredne društvene odgovornosti kao elementa svesti samoupravljača, onda i krivična odgovornost mora u tom procesu da odigra značajnu ulogu. Napred smo videli, da neposredna društvena odgovornost, da bi postala osnovni oblik odgovornosti budućeg razvijenog samoupravnog društva, mora da se razvija u okviru pravne odgovornosti, poprimajući specifične oblike, analogne onima u kojima se danas pojavljuje pravna odgovornost. Jer, sigurno je da se ona ne može razvijati kroz jedinstvenu formu, tj. kao jedinstvena i nedeljiva vrsta, već kao jedinstvena vanpravna kategorija ali koja će imati različite oblasti pa, prema tome, i različite vrste dejstva. To praktično znači da će biti potrebno da se izgrade različite forme društvene zaštite i odgovornosti kao pojavnici obilici neposredne društvene odgovornosti. I u onoj meri u kojoj jačaju pojedini oblici ove odgovornosti u toj meri će se smanjivati obim i intenzitet odgovarajućih oblika pravne odgovornosti.

U oblasti krivičnog prava jedan od oblika ostvarivanja neposredne društvene odgovornosti svakako će biti društvena samozaštita. Pitanje je samo kako i u kojoj formi može da se razvija ova samozaštita. Sigurno je da ona ne može i ne sme da ima karakter individualne samozaštite, osim u izuzetnim slučajevima, već društvene i to tako što će je samoupravno društvo stvarati i kontrolisati njeno funkcionisanje. Društvena samozaštita se može ostvarivati u današnjim uslovima u okviru samoupravnih radnih i teritorijalno-političkih organizacija, tj. u okviru komuna. Jedna od formi izgradnje ove samozaštite bi mogla biti ostvarena putem obrazovanja komisija u okviru radnih zajednica i komuna, koje bi imale zadatak da utvrđuju i suzbijaju asocijalna i kriminalna ponašanja pojedinaca i samih radnih i drugih organizacija i samoupravnih institucija. Razume se, da bi one morale da imaju ovlašćenja da vrše kontrolu rada i poslovanja pojedinaca i kolektiva i da putem ukazivanja na negativnosti i štetnosti pojedinih postupaka ili načina poslovanja sprečavaju nastanak kriminalne aktivnosti. Isto tako, njihova bi bila dužnost da o postojanju štetnih delatnosti, a posebno onih koje imaju karakter krivičnih dela, obaveštavaju organe samoupravljanja, koji bi bili dužni da u okviru svoje nadležnosti preduzmu potrebne mere, a ukoliko nađu da to nije dovoljno, da aktore takvih ponašanja odnosno poslovanja predaju organima gonjenja. Na taj način bi se stvorila uska veza između organa samoupravljanja radnih organizacija i organa pravosuđa. Druga forma društvene samozaštite bi mogla biti ostvarena stvaranjem društvenih sudova časti u okviru radnih organizacija i komuna pri čemu bi se zakonskim propisima utvrdila njihova nadležnost. Tako, na primer, oni bi mogli vršiti tzv. unutrašnju kontrolu rada i poslovanja, rešavati interne sporove i sukobe u radnim organizacijama između njenih članova, suspendovati izvršenje nezakonitih akata koje donose individualni samoupravni organi kao i niži kolektivni samoupravni organi, itd.

Da bi ovakvi organi mogli da ostvaruju ulogu društvene samozaštite morali bi biti izgrađeni čvrsti kriterijumi za izbor njihovih čla-

nova, s jedne strane, i uvedena odgovornost za nesavestan rad, zatim smenljivost, tj. princip stroge rotacije, i, razume se, utvrđen postupak njihovog rada, s druge strane. To zbog toga što postoji opasnost da dođe do povezivanja između članova suda i članova samoupravnih organa i stvaranja neke vrste samoupravne vlasti ili samoupravne oligarhije, do nesavesnog rada ili ne vršenja ove društvene funkcije. Članstvo u ovakvim organima ne bi mogla da povlači nikakve posebne privilegije niti da predstavlja posebnu vrstu društvenog položaja, jer bi se time onemogućavala korupcija. To bi trebalo da bude počasna društvena funkcija ali zagarantovana odgovornošću, rotacijom i posedovanjem visokih ličnih kvaliteta.

Primenom ovakvih ili sličnih formi, stvorio bi se mehanizam društvene samozaštite kao specifični oblik neposredne društvene odbrane od kriminaliteta, oblik koji bi istovremeno bio i izraz neposredne društvene odgovornosti. I ukoliko bi se više razvijao mehanizam društvene samozaštite utoliko bi opadala uloga krivične odgovornosti kao sredstva državne vlasti. To bi istovremeno bio put odumiranja krivičnog prava.

Dr Ljubiša Jovanović,
vanredni profesor

LA RESPONSABILITE DANS LA SOCIETE D'AUTOGESTION

(Résumé)

Ces dernières années, le développement de l'autogestion a été très intense aux dépens de l'étatisme. De nombreuses fonctions et attributions d'intérêt social relevant de la compétence de la fédération ont été transférées aux républiques, et celles relevant de la compétence des républiques — aux communes et aux organisations de travail en tant qu'institutions sociales autonomes. Les communes et les communautés de travail deviennent ainsi des centres des décisions de plus en plus puissants, non seulement dans la gestion de leurs propres affaires, mais aussi de celles de la société, tout en exerçant une influence toujours plus forte sur la formulation de la politique sur le développement ultérieur de la société. Comme contrepartie des attributions aussi étendues devrait figurer l'obligation de travail consciencieux et opportun, ainsi que la responsabilité. En d'autres termes, face aux attributions accrues doit apparaître une responsabilité accrue. Cependant, non seulement on ne retrouve aucune responsabilité accrue mais même le mécanisme existant de la responsabilité commence à fonctionner mal. C'est pourquoi le problème de responsabilité est redevenu actuel dans l'évolution contemporaine de la société yougoslave.

L'auteur cherche à préciser les causes du faible effet du mécanisme existant de la responsabilité juridique et présente diverses conceptions d'évolution de la responsabilité sociale directe dans le cadre de la responsabilité juridique, cette dernière devant perdre de plus en plus son rôle à la suite du développement de l'autogestion et de la disparition des fonctions de l'Etat.

Acceptant la conception de notre doctrine politique contemporaine selon laquelle la responsabilité sociale directe doit constituer la forme fondamentale de responsabilité de la société d'autogestion, l'auteur estime qu'elle ne peut le devenir que dans le type hautement développé de la société d'autogestion, qui

sera émancipée des nombreux défauts humains et sociaux qui se sont infiltrés, au cours de leur existence séculaire, tant dans la conscience des hommes que dans l'être social.

La responsabilité sociale directe en tant que catégorie sociale extrajuridique, qui existe et qui s'exerce en dehors du mécanisme juridique, en dehors du monopole du pouvoir et de la hiérarchie des organes d'Etat, qui ne provient pas des règles juridiques mais des règles générales de la vie sociale socialiste, ne peut représenter un moyen de protection de l'homme et de la société qu'en devenant l'élément de conscience de chaque homme autogestionnaire, élément inséparable et catégorie de l'autogestion même en tant que forme de la société. Or, elle le deviendra lorsque l'homme sera libéré de l'égoïsme, de l'égoïsme, de la primauté de la propriété privée, de l'ambition de domination etc., et lorsque seront perdues, dans la structure sociale, les conditions de reproduction des faiblesses humaines et de création de l'inégalité sociale — lorsque chacun sera capable de concilier ses intérêts avec les intérêts d'autrui et ceux de la communauté sociale. En attendant, la responsabilité sociale directe peut représenter un moyen auxiliaire de protection de la société d'autogestion dans le cadre de la responsabilité juridique. Dans la mesure où s'intensifie la responsabilité sociale directe sous ses diverses formes seront réduites l'ampleur et l'intensité de la responsabilité juridique. Ce sera en même temps le chemin du dépérissement de la responsabilité juridique. Dans le texte qui suit, l'auteur examine les formes de responsabilité sociale directe, en attribuant une particulière importance à l'autoprotection sociale.

Dans la sphère du droit pénal, une des formes de réalisation de la responsabilité sociale directe sera probablement l'autoprotection sociale. Dans les conditions actuelles, l'une des formes de sa réalisation pourrait être la formation des commissions spéciales dans le cadre des communautés de travail autonomes et des communes, qui auraient pour tâche de constater et de combattre le comportement antisocial et criminel des particuliers, des groupements et des organisations de travail elles-mêmes. Les commissions devraient posséder des attributions concernant le contrôle du travail et du fonctionnement, tout en étant habilitées à combattre des procédés illicites et illégaux et présenter à ce sujet des rapports aux organes d'autogestion, qui prendraient les mesures nécessaires. Une autre forme serait la formation des cours d'honneur sociales au sein des organisations autonomes, dont les compétences, la procédure et les pouvoirs seraient nettement définis par des actes généraux. Pour prévenir la possibilité de connexion étroite et de connivence avec les membres des organes d'autogestion et la création d'une sorte d'oligarchie autonome, l'auteur propose l'instauration du principe de rotation, la détermination des stricts critères pour l'élection des membres des cours, ainsi que l'exercice de leurs fonctions sans aucun privilège et statut social particulier.

